

Förälder i fjärran land – om Sverige i migrationens tid

Det är svårt att inte drabbas av det som just nu sker i de östra delarna av Europa. I spåren av Rysslands invasion i Ukraina och det stora antalet ukrainska familjer som tvingats på flykt aktualiseras återigen en fråga som varit föremål för stor uppmärksamhet under lång tid, och inte minst under det senaste decenniet: förutsättningarna för nyanlända migranter att under en turbulent tid finna sig till rätta och bli del av de samhällen de anlänt till.

Oavsett vad det är som får människor att söka sig till ett nytt land så är det en på många sätt omtumlande upplevelse att komma till fjärran land och att börja bygga ett nytt liv. Inte minst för de som är vuxna, som har en stor del av livet med sig i bagaget, i form av kortare eller längre utbildning, yrkesliv, möjligen familj. I det nya landet behöver de nyanlända lära sig saker och ting på nytt, framför allt ett nytt och sannolikt helt obekant språk, nya sedvänjor, som också barnen behöver tillägna sig.

Den första tiden i det nya landet handlar mycket om att sortera alla intryck och vänja sig med tanken att bygga sin framtid i ett obekant sammanhang. Där tanken att så småningom återvända till landet som lämnats gör sig ständigt påmind. Med tiden kan denna tanke te sig alltmer avlägsen, särskilt om barnen vuxit upp och steg för steg funnit sig till rätta i det nya landet.

Sverige var tidigt ute med att etablera ett system för mottagande och etablering av migranter som tog sikte på att sänka trösklarna för medlemskap i samhällets gemenskap. Det var en annan tid, tidigt 1970-tal. Systemet kom snart att med internationella mått framstå som förebildligt för sina långtgående ambitioner om att erbjuda migranter tillgång till rättigheter som migranter i många andra länder saknade.

Men samtidigt var det någonting med den svenska invandrapolitik vars linjer dragits upp som skavde. Teorin svarade inte riktigt mot realiteten.

Vid tiden då arbetet med att staka ut kursändringen för svensk invandrapolitik var i full fart skrev den svensk-kurdiske författaren Mahmut Baksi boken *Små slavar!* I denna skarpa uppgörelse beskrev han som nyanländ sitt möte med Sverige på ett sätt som illustrerar en sak som vi fortfarande har anledning att reflektera över:

Det spelar ingen roll om man är sju eller sjuttio år, svenskarna vet ändå alltid bäst. Jag tror att de räknar vår ålder från vår ankomstdag. Därför ska jag börja första klass till hösten.

Det är en svår balansgång: att introducera nyanlända i det svenska samhället utan att samtidigt förminska, omyndigförklara och rikta pekpinna. I synnerhet för de som är myndiga och själva är föräldrar och därmed behöver fostra barnen för att växa upp och bli del av ett nytt sammanhang.

Tider må förändras, med en del saker tycks på ett besynnerligt vis bestå. Det är en hel del som förändrats i Sverige mellan 1970-talets Sverige och millennieskiftets. Sveriges invandrapolitik hade med tiden ersatts av en annan sorts politisk linje, som benämndes integrationspolitik. Tanken med det politiska spårbytet var att utveckla en politik grundad på idén om integration som en ömsesidig, dubbelriktad process där både migranter och majoritetssamhället är med att staka ut en gemensam färdriktning inför framtiden.

Vid den tiden var jag i färd med att starta upp och genomföra fältarbete för ett projekt som så småningom skulle resultera i min avhandling, *Reserverad demokrati*. På mina resor runt om i Sveriges urbana periferier träffade jag vid ett tillfälle bland annat en grupp mammor som var medlemmar i en somalisk kvinnoförening. En av de mer talföra mammorna i lokalen var Amal. När hon beskrev mötet med millennieskiftets Sverige kan vi se paralleller med Baksis möte med 1970-talets Sverige.

Vi har bott här i elva år. En del tio. En del fyra. Och vi är svenska medborgare. Men de säger fortfarande att vi är invandrare, att vi kom nu till Sverige. "Har du läst sfi?", börjar de. "Va?" Jag har bott i Sverige i tio år, men jag är fortfarande invandrare. Till exempel vårt barn: Han är född här i Sverige, men ibland brukar han säga: "Mamma, hur länge ska vi vara invandrare?" Och han är tretton år. Det gör ont.

I enlighet med den rådande integrationspolitiska linjen förstods visserligen integration som resultatet av en dubbelriktad process som involverar människor oavsett bakgrund. Det viktigaste var inte bakgrunden utan vägen framåt. Utifrån sina egna erfarenheter beskrev dock Amal, liksom flera av mammorna i föreningslokalen, integration som en lika enkelriktad process som Baksi tidigare gjort. För mammorna tedde sig integration snarare som anpassning till en svensk mall.

Upplevelsen av att kategoriseras som invandrare, som annorlunda, även om viljan att tillhöra samhället som en del av normen kan vara nog så stark, är något som förenar många av de människor jag kommit i kontakt med i de forskningsprojekt jag ägnat mig åt sedan mitt möte med Amal.

Som förälder i ett annat land än det du en gång föddes och växt upp i kan vara nog så svårt att förstå att du som förälder i ett nytt sammanhang har särskilda förväntningar på dig när det gäller barnuppfostran – till exempel att det i skolan inte alltid är läraren som ansvarar för de kunskaper som barnen lär sig, utan att du som förälder förväntas ta ett stort ansvar för att bland annat hjälpa barnen med läxorna, delta aktivt på föräldramöten, ta del av de anteckningar som finns i kontaktboken som barnen har med sig hem i ryggsäcken. Och att du som förälder förväntas agera som en förutseende kund på skolmarknaden, genom att välja skola på ett sätt som kan ge barnen så goda möjligheter inför framtiden som möjligt. Alla dessa förväntningar motsvarar ett rådande medborgarideal (den aktiva och ansvarstagande medborgar-kunden), som inte är alldeles enkel att koda av för den som själv kanske har gått i en skola som är grundad i en helt annan pedagogisk grundsyn, med vitt skilda roller för lärare, elever och föräldrar.

Tider förändras, men en sak kvarstår: frågan om hur länge människor som fötts i andra länder men som av olika anledningar hamnat i Sverige ska behöva ses som främmande, snarare än som del av samhällets gemenskap.

Denna fråga aktualiserades återigen i samband med att jag i början av 2010-talet deltog i ett forskningsprojekt som riktade ljuset mot vuxnas studier på Komvux och folkhögskola. Bland de studerande var det ett stort antal som hade migrerat till Sverige, särskilt på Komvux. En av de Komvuxstuderande som intervjuades inom ramen för detta projekt var Ana. Ana berättade att hon hade kommit till Sverige i tolvårsåldern, från södra Europa. Hennes far hade romsk bakgrund, vilket tycktes ha skapat en hel del svårigheter för Ana. Under intervjun återberättade hon en scen som utspelade sig i grundskolan, där hon talade om för sina klasskompisar om att hennes far var rom.

”Våga absolut inte berätta det till någon annan här i skolan”, fick hon då till svar. ”Så jag berättade aldrig det till någon”, fortsatte hon. Under intervjun berättade hon även om hur hon under sin uppväxt i Sverige därefter varit tvungen att förhålla sig till omgivningens föreställningar om ”romer”. Inte sällan har hon sett sig tvungen att distansera sig från sitt romska arv, inte minst av hänsyn till hennes barn. ”Jag blir ju tagen under exakt samma tak som de som väljer att inte leva som en svensk medborgare”, underströk hon, ”och det är ju jag som får lida för det. Och jag vill ju inte att mina barn ska få lida för det”.

Vad som skett i Sverige sedan tidigt 2010-tal är en tvär politisk kursändring, inte minst i efterdyningarna av 2015 års flyktingsituation, där ett stort antal människor sökte sin tillflykt till Europa, framför allt från krigets Syrien. De nyanlända möttes av såväl öppna armar och budskap om *Refugees welcome* som misstänkliggörande och budskap om att *Sverige är fullt*. På kort tid skärptes tonläget i den politiska debatten. Trösklarna för medlemskap i samhällets gemenskap höjdes avsevärt. En tillfällig, väsentligt mer restriktiv migrationslagstiftning togs hastigt fram, som sedan har förlängts för att därefter permanentats. En rad förslag på införande av krav och motprestationer för att nyanlända ska få ta del av rättigheter har förts fram, däribland krav på språk- och samhällskunskap samt föräldrakurser som villkor för både uppehållstillstånd, medborgarskap och rätt till försörjningsstöd.

I detta debattläge framställdes integration inte längre som en dubbelriktad process, inte i teorin, än mindre i praktiken, utan snarare som en enkelriktad process, utstakad utifrån krav dikterade av det svenska majoritetssamhället. I den politiska debatten hördes högljudda röster förkunna att migranter är allt för ovilliga att integreras, att lära sig språket, arbeta och på så vis bli del av samhället. Och att de just därför behöver motiveras till integration, med hjälp av skärpta krav.

Om vi närmare lyssnar till vad nyanlända i denna turbulenta tid tänker om sin tillvaro såväl här och nu som inför framtiden, vad är det då för någonting vi kan få syn på? Den som lyssnar får i dessa berättelser ta del av en mångfald av drömmar. De uttrycks inte minst genom en återkommande, stark vilja att lära sig tillräckligt bra svenska för att så småningom hitta ett arbete, vilket i sin tur kan göra det möjligt att försörja både sig själv och sin familj. Viljan att stå på egna ben och inte vara beroende av någon annan är stark – inte minst bland föräldrarna, för barnens skull.

Samtidigt kan vi i dessa berättelser ta del av vittnesmål om en rad omständigheter som på olika vis gör det svårt att realisera dessa drömmar inför framtiden. En av dessa omständigheter är den ovisshet som skapas av att inte veta om man ska få möjlighet att stanna i Sverige – eller om man ska utvisas till en fortsatt oviss framtid till de länder som lämnats. En svår boendesituation med trångboddhet, upprepad flytt mellan olika platser i landet, samt avsaknad av sociala sammanhang som ger möjlighet att träffa majoritetsbefolkningen och använda språket, tillsammans med någon som lyssnar, är andra försvårande omständigheter som återkommer i nyanländas berättelser om tillvaron i det nya landet, Sverige.

Dessa omständigheter kan i vissa fall försätta föräldrar i en på flera sätt svår relation till sina barn – i ett slags omvänt beroendeförhållande där barnen lärt sig språket snabbare och därför får hjälpa föräldrarna att klara olika vardagliga sysslor – snarare än det omvända.

Glappet är stort mellan å ena sidan de skärpta kraven och de antaganden som underbygger dem, å andra sidan de nyanländas vilja att integreras, trots att omständigheterna kan vara svåra. Viljan att

höra till, men att inte riktigt tillåtas, skapar bland många nyanlända en slags dubbel frustration: dels över att försöka, men inte lyckas, dels över att därtill beskyllas för sina misslyckanden.

Varje katastrof som driver människor på flykt skapar ovisshet. Det är ingen människa på flykt i fjärran land som vet vad framtiden utvisar. Samma sak gäller de ukrainska flyktingar som sökt sig västerut undan krigets grymheter. Det är ingen som vet hur länge de ukrainska flyktingar som sökt sig till Sverige behöver stanna, när det finns möjlighet för dem att återvända, och vad det är för tillvaro de då återvänder till. Ovissheten är stor och formar inte bara nuet, utan även framtiden.

I samband med kriget i Ukraina kan vi runt om i Europa se en bred uppslutning bakom ett välkomnande av de människor som är på flykt. Sverige tycks inte längre fullt av människor, snarare fullt av omtanke och medmänsklighet. Välkomnandet inger hopp. Samtidigt är det något i mottagandet av människor som av olika anledningar sökt sig till Sverige som fortfarande skaver. Samtidigt som vi kan se dörrar öppnas för ukrainska flyktingar ser vi dörrar stängas för nyanlända som kom till Sverige i samband med det omtumlande skeendet 2015. Vissa lyckas efter stora ansträngningar ta sig över de allt högre trösklarna, för att där innanför möta en rad andra trösklar som också tidigare generationer av nyanlända behöver ta sig över – såsom Amal, Ana, och deras barn.

Vi har en hel del att lära av historien. Genom att blicka bakåt blir det möjligt att få syn på såväl kontinuitet som förändring, hopp som förtvivlan. Sverige står fortfarande inför frågan om hur det kan skapas godare förutsättningar för att migranter ska kunna finna sig till rätta och bli del av det nya samhället. Hur kan vi se till så att allas våra erfarenheter och drömmar hörs och hörsammas, så att det blir möjligt att föra ett samtal som kan skapa en gemenskap som rymmer dem som önskar tillhöra? Samtiden inger här visst hopp – trots allt. Drömmar är inte verklighet, men de kan bli, om vi tror och kämpar för dem.

Fortsatt läsning:

Baksi, Mahmut (1975) *Små slavar!*, Författares bokmagasin.

Dahlstedt, Magnus (2005) *Reserverad demokrati: Representation i ett mångkulturellt Sverige*, Boréa.

Dahlstedt, Magnus & Fejes, Andreas (red.) (2021) *Utbildning i migrationens tid: Viljor, organisering och villkor för inkludering*, Studentlitteratur.

Fejes, Andreas, Dahlstedt, Magnus, Olson, Maria & Sandberg, Fredrik (2018) *Medborgarskap och utbildning av vuxna: Om komvux, folkhögskola och medborgarskapandets praktiker*, Studentlitteratur.

Ålund, Aleksandra & Schierup, Carl-Ulrik (2021) "Multikulturalismens paradoxer: Tre decennier i backspegeln", *Socialvetenskaplig tidskrift*, 28(3), 347-358.

Text:

Magnus Dahlstedt

Professor i socialt arbete,
Linköpings universitet.